

Наталія Петрівна Левчук,

викладач кафедри прикордоннології Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена дослідженню проблематики розвитку економічної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки. Обґрунтовано сутність та структуру економічної компетентності. Проаналізовано стан економічної підготовки офіцерів-прикордонників у сучасних умовах і визначено основні педагогічні умови щодо розвитку їх економічної компетентності.

Ключові слова: компетентність, економічна компетентність, офіцер-прикордонник, педагогічні умови, професійна підготовка.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Шлях до європейської інтеграції, обраний Україною, зумовлює необхідність трансформації Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) у сучасне прикордонне відомство європейського типу. У зв'язку з цим актуального характеру набувають питання оптимізації організаційних структур та ефективного управління ними, вирішення яких знаходиться у прямій залежності від рівня готовності офіцерських кадрів до реалізації управлінських функцій у різних сферах діяльності.

На сьогодні, виявом такої готовності є сформованість в офіцерів професійної компетентності, у структурі якої пріоритетне місце відводиться економічній складовій. Необхідність формування економічної компетентності офіцерів-прикордонників обумовлено сучасними нормативними вимогами щодо забезпечення ефективного управління фінансово-економічною діяльністю ДПСУ як бюджетної організації нашої держави.

Актуальність теми посилює і той факт, що на сьогоднішній день на функціонування бюджетних організацій негативний вплив мають такі чинники, як незадовільний стан фінансування, брак капітальних видатків для оновлення матеріально-технічної бази бюджетних закладів, обмеженість джерел формування фінансових ресурсів та жорстка регламентація напрямків їх використання. Вирішення зазначених проблем значною мірою залежить від ефективності побудови і реалізації управління бюджетною установою, функціонування якої має свої відмінності, обумовлені неприбутковою природою бюджетної сфери, особливостями джерел мобілізації та порядку розподілу грошових коштів.

Процес оптимального застосування традиційних та якісно нових управлінських функцій, операцій і дій, у результаті яких виникають нові управлінські ідеї, що змінюють результати управлінської праці, потребує розвитку економічної компетентності офіцерів-прикордонників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Розвиток економічних умінь та навичок досліджуються в працях відомих українських і зарубіжних науковців. О. Ряба визначає місце навчальних дисциплін теоретико-економічного циклу в компетентнісній освіті, а саме – визначає роль та місце економічної теорії у формуванні компетентнісної освіти [12]. Т. Бурлаєнко у своїх працях розкриває зміст і структуру економічної компетентності майбутніх менеджерів освіти у вищих навчальних закладах України та визначає нові підходи до підготовки управлінських кадрів нового типу [2]. Дослідження актуальних проблем удосконалення економічної компетентності в професійній діяльності директорів шкіл для більш ефективного управління економічною діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів проводить В. Дивак [4]. Наукове обґрунтування шляхів і підходів до вирішення комплексної соціально-педагогічної проблеми економічної підготовки викладачів загальноосвітніх шкіл провадить у своїх працях О. Шпак, де розкриває соціально-орієнтовану сутність економічної освіти як одного з елементів інтелектуального потенціалу

суспільства [15]. В. Приступа розкриває сутність економічної компетентності на основі виокремлення основних її компонентів (когнітивного, ціннісно-мотиваційного та діяльнісного), виокремлює критерії (інтелектуально-пізнавальний, ціннісно-мотиваційний, діялісно-творчий) і показники сформованості цих складових, окреслює шляхи формування економічно-культурної особистості на засадах компетентнісного підходу [9, с. 194].

Утім, проблема розвитку економічної компетентності офіцерів-прикордонників до сьогодні ще не була предметом спеціальної наукової рефлексії.

Мета статті – уточнити сутність та структуру економічної компетентності офіцерів-прикордонників, проаналізувати сучасний стан її розвитку у фаховій підготовці і визначити основні педагогічні умови, які впливають на цей процес.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для визначення шляхів розвитку економічної компетентності офіцерів-прикордонників важливим є з'ясування її сутності та структури. Виходячи з означеного кола завдань, які ми поставили собі, вважаємо за доцільне проаналізувати основні підходи науковців до самих понять “компетентність” і “економічна компетентність”.

На сьогодні у педагогічних наукових колах не вироблено єдиного загальновизнаного підходу щодо трактування поняття “компетентність”. Зокрема, компетентність розглядають як:

– “...сукупність знань та вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію” (С. Гончаренко) [10, с. 149];

– “... не лише професійні знання, навички і досвід у спеціальності, але й як ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання та вміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації” (Н. Ничкало) [3, с. 96];

– “...сукупність знань, умінь, досвіду, відображена в теоретико-прикладній підготовленості до їх реалізації в діяльності на рівні функціональної грамотності” (Е. Зеєр) [7, с. 50];

– “...підготовленість до здійснення певної професійної діяльності і наявність професійно важливих якостей фахівця, що сприяють цій діяльності” (В. Ягупов) [18, с. 6];

– “...інтегральна якість особистості, яка виявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання та соціалізації й орієнтовані на самостійну та успішну участь у діяльності” (Г. Селевко) [14, с. 139];

– “...володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до цієї компетенції і предмета діяльності” (А. Хуторської) [16, с. 60].

– “...здатність робити щось добре, ефективно в широкому форматі з високим ступенем саморегуляції, самооцінки, зі швидкою реакцією на динаміку обставин та середовища” (В. Байденко) [1, с. 2–4].

В енциклопедичній літературі компетентність розглядається як особистісна характеристика, ставлення до предмета діяльності [6, с. 409].

У державних освітніх стандартах компетентність розкривається як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці.

Результати аналізу дефініцій компетентності дають підстави констатувати, що різні підходи до її потрактування обумовлено особливостями структури діяльності фахівців різних професійних сфер.

Розглядаючи компетентність як ключ до оновлення змісту освіти, О. Овчарук в її структуру включає економічну компетентність керівника та дає більш предметне визначення: “Під економічною компетентністю керівників навчальних закладів розуміємо процес і результат передачі на основі методичного забезпечення засвоєних економічних, соціальних, правових та моральних категорій, достатньо цілісну суть виробництва, розподілу, обміну і

споживання матеріальних та духовних благ, формування економічного мислення з метою забезпечення ефективної діяльності загальноосвітнього навчального закладу” [8, с. 149].

У контексті професійної діяльності керівника О. Ющенко визначає економічну компетентність як наявність економічних знань, умінь користуватися економічними методами керівництва, швидко орієнтуватися у нових ринкових умовах та ефективно пристосуватись до них, здатності і досвіду у зароблянні коштів [17, с. 149].

Під “економічною компетентністю” О. Ануфрієва розуміє “сукупність економічних знань та практичних умінь, досвіду, економічної культури і мислення, наявність стійкої потреби й інтересу до професійної компетентності” [5, с. 87].

В. Саюк вважає, що економічна компетентність керівника загальноосвітнього навчального закладу – це “інтегрована професійно-особистісна характеристика управлінця, яка містить ціннісні орієнтації, економічні знання, уміння, навички використовувати економічні важелі управління та особистісні якості для досягнення ефективного результату діяльності навчального закладу в ринкових умовах” [13, с. 512].

Отже, економічна компетентність є для фахівців усіх професій найважливішою запорукою їхньої продуктивної діяльності і невід’ємною складовою компетентності особистості, що забезпечує: ефективність виконання конкретної діяльності, здатність до організації інших людей для досягнення поставленої мети; готовність оцінювати й аналізувати наслідки спільної діяльності; позитивний досвід вирішення особистих і соціальних завдань; розуміння того, як слід досягти мети найефективнішим шляхом; адекватну постановку та ефективне виконання завдань адаптації до зовнішнього середовища.

Здійснюючи управлінську діяльність, офіцер-прикордонник виконує різні види економічної діяльності: працює з фінансовою документацією, займається плануванням, організацією і контролем фінансово-економічної діяльності

органу охорони державного кордону, проводить її аналіз, керує персоналом тощо. Тобто, здійснюючи різні види економічної діяльності, він виконує певні функції: кадрову, менеджерську, фінансову. Водночас зазначені види економічної діяльності потребують від офіцера-прикордонника відповідних знань, умінь, навичок, певної мотивації й особистісних якостей, які сприяють досягненню ефективних результатів функціонування і розвитку органу охорони державного кордону.

На основі аналізу поглядів науковців на сутність економічної компетентності та з урахуванням специфіки економічної діяльності офіцера-прикордонника пропонується таке визначення досліджуваного поняття: ***“Економічна компетентність офіцера-прикордонника – це здатність результативно здійснювати управління фінансово-економічною і господарською діяльностями, на основі ґрунтовних економічних знань, умінь, навичок та особистісних якостей для раціонального й ефективного функціонування підрозділів ДПСУ в сучасних умовах”***.

У структурі компетентності, зокрема економічної, науковці [2; 4; 9; 17] виокремлюють, як правило, чотири компоненти: мотиваційний, особистісний, когнітивний, операційний.

Виконуючи ту чи іншу економічну функцію, офіцеру-прикордоннику необхідні певні мотиви, знання, уміння, навички та особистісні якості, щоб досягти позитивного результату діяльності, у тому числі й економічної. Своєрідними індикаторами, що дають поштовх до економічної діяльності, є мотиви, потреби, ціннісні орієнтації, які складають ***мотиваційний компонент*** економічної компетентності. Саме вони є основними стимулами до засвоєння нових економічних знань, готовності до економічної діяльності, особистісного і професійного розвитку. На думку психологів, мотивація визначає поведінку особистості та є акумулятором особистісного досвіду. Відомий російський психолог С. Рубінштейн зазначав, що мотиви складають ядро особистості [11].

Особистісний компонент – це сукупність важливих індивідуально-особистісних характеристик керівника (особистісні якості), які впливають на

процес прийняття управлінських рішень. Усі характеристики особистісного компоненту можна поділити залежно від ставлення керівника до управлінської проблеми, що потребує вирішення, учасників і виконавців процесу прийняття рішення та самого себе. Тобто, знаючи особливості людини, можна судити про її мотиваційну сферу. Вивчаючи мотиваційну сферу, ми тим самим вивчаємо і саму особистість.

Когнітивний компонент – це система знань, необхідних для здійснення ефективного прийняття управлінських рішень. Компонент “знання” у нашому дослідженні містить знання з економіки. Набуття та застосування економічних знань ефективними стають тоді, коли ці знання вмотивовані індивідуально-особистісними потребами.

Операційний компонент – це комплекс умінь і навичок, які забезпечують успішність процесу прийняття управлінських рішень. У контексті нашого дослідження цей компонент містить: уміння ставити реальні цілі (стратегічні та тактичні) перед собою і колективом та визначати шляхи їх реалізації; уміння розробляти структуру управління та її основні елементи; уміння визначати відповідність виконавців прийнятих рішень; уміння забезпечувати ефективний контроль за виконанням рішень; аналіз досягнень і недоліків своєї діяльності; розробку та прийняття оригінальних управлінських рішень з урахуванням особливостей управлінської ситуації; ініціювання позитивної комунікації між виконавцями управлінських рішень; запровадження інноваційних технологій управління.

Отже, підвалинами успішного виконання професійних функцій офіцерів-прикордонників в умовах євроінтеграції відомства є глибокі теоретико-методологічні знання з основ економіки, освітнього менеджменту, фінансів, а також нормативно-правової бази фінансово-економічної діяльності, управління персоналом тощо.

Так, нормативно-правові документи, що регламентують професійну підготовку офіцерів у ДПСУ, висувають низку вимог щодо рівня готовності офіцерів-магістрів до здійснення управлінської діяльності у різних сферах.

Особливо наголошується на необхідності формування системи знань, умінь і навичок офіцерів управлінської ланки в аспекті їх готовності до ефективного управління матеріальними та фінансовими ресурсами. Іншими словами, актуалізується потреба у формуванні і розвитку компетентності офіцерів управління органів охорони кордону з питань фінансово-економічної діяльності та логістики.

Важливість розвитку економічної компетентності у структурі професійної готовності офіцерів-прикордонників як майбутніх керівників обумовлено:

по-перше, специфікою їх професійних обов'язків, які тісно пов'язані з вирішенням різних питань фінансово-економічного забезпечення оперативно-службової діяльності;

по-друге, зростаючими вимогами ринкової економіки до економічної компетентності фахівців;

по-третє, необхідністю формування у новій генерації офіцерів прикордонного відомства системи економічних знань та якостей (діловитості, підприємливості, ощадливості, відповідальності, здатності аналізувати економічні ситуації і приймати обґрунтовані рішення).

Результати аналізу практики фахової підготовки офіцерів прикордонників до здійснення фінансово-економічної діяльності прикордонного відомства свідчать, що у цьому процесі має місце низка проблем, пов'язаних із:

відсутністю достатнього обсягу навчальних годин, який відводиться за навчальними планами на вивчення економічних дисциплін;

відсутністю науково-обґрунтованого навчально-матеріального забезпечення професійної підготовки фахівців у сфері фінансово-економічної діяльності ДПСУ в сучасних умовах;

недостатнім відображенням у змісті навчальних програм економічних дисциплін питань, засвоєння яких забезпечує розвиток економічної компетентності офіцерів-прикордонників;

невідповідністю змісту навчальних програм вищих військових навчальних закладів чинним нормам щодо здійснення фінансово-економічної діяльності прикордонного відомства.

Результати аналізу сучасного стану економічної підготовки офіцерів-прикордонників у Національній академії ДПСУ імені Богдана Хмельницького дають підстави для виокремлення основних суперечностей, зокрема між:

– необхідністю професійної підготовки офіцерських кадрів і недостатньою розробленістю теоретичних та методологічних основ цього процесу;

– вимогами професійної діяльності офіцерів-прикордонників і недостатнім рівнем їх економічної компетентності;

– необхідністю постійного вдосконалення офіцерами-прикордонниками економічних знань та вмінь і відсутністю в них відповідного ставлення до економічного аспекту професійної діяльності.

Безперечно, усунення суперечностей потребує виявлення, обґрунтування та реалізації відповідних педагогічних умов. На основі аналізу практики професійної підготовки офіцерів-прикордонників з урахуванням теоретичних положень, напрацьованих у педагогічній науці, нами було встановлено, що найважливішими педагогічними умовами розвитку економічної компетентності офіцерів-прикордонників є:

приведення змісту і структури дисциплін соціально-економічного циклу у відповідність до сучасних вимог до економічної компетентності офіцера-прикордонника;

формування ціннісного ставлення слухачів до економічних знань та мотивації їх навчально-пізнавальної діяльності;

використання у педагогічному процесі форм і методів активного навчання, які моделюють економічний контекст професійної діяльності офіцера-прикордонника;

здійснення постійного моніторингу рівня сформованості економічної компетентності офіцерів-прикордонників.

Для вирішення педагогічної проблеми щодо розвитку економічної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки пропонується:

здійснювати розвиток економічної компетентності офіцерів-прикордонників на програмних засадах з чітким визначенням цілей та завдань цього процесу;

розробити чіткий діагностичний апарат з'ясування стану сформованості економічної компетентності офіцерів-прикордонників;

розробити технологію розвитку економічної компетентності у слухачів на основі аналізу робочих планів і програм, удосконалення змісту соціально-економічних дисциплін та посилення їх практичної складової (проведення ділових ігор, тренінгів тощо);

здійснити оптимізацію змісту і структури навчальних програм економічних дисциплін з урахуванням вимог щодо реалізації функцій ДПСУ в сучасних умовах.

Висновки. Отже, розвиток економічної складової (ступінь опанування економічних знань та навичок, набору можливостей, здібностей, умінь свідомого пошуку шляхів удосконалення, вирішення і прогнозування економічних проблем за допомогою економічного мислення та їхнього системного розгляду й аналізу) має стати невід'ємною частиною підготовки та подальшого вдосконалення професійної компетентності офіцерів-прикордонників.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є обґрунтування необхідності інтеграції процесів навчання і виховання як складових освіти, що утворюють засади для розвитку економічної компетентності офіцерів-прикордонників.

Список використаної літератури

1. Байденко, В. И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате (дискуссионный вариант) : материалы ко

второму засіданню методологического семинара / В. И. Байденко. – М. : Изд. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 19 с.

2. Бурлаєнко, Т. І. Зміст і структура економічної компетентності майбутніх менеджерів освіти як необхідна вимога часу [Електронний ресурс] / Т. І. Бурлаєнко // Теорія та методика управління освітою : електронне наукове фахове видання. – грудень 2011. – Випуск 7. – Режим доступу : <http://tme.umo.edu.ua/docs/7/2.pdf>.

3. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.

4. Дивак, В. В. Удосконалення економічної компетентності керівників середньої освіти для ефективної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс] / В. В. Дивак // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – Вип. 5 (13). – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em5/content/08dvvsgo.htm>.

5. Дмитренко, Г. А. Економічна компетентність в системі післядипломної педагогічної освіти : навч. посіб. / за ред. Г. А. Дмитренка. – К. : ЦППО, 2008. – 125 с.

6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

7. Зеер, Э. Ф. Модернизация профессионального образа: компетентностный подход : учеб. пособ. / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Симанюк. – М. : Московский социолого-социальный институт, 2005. – 216 с.

8. Овчарук, О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. В. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003.

9. Приступа, В. Зміст і структура економічної компетентності майбутніх інженерів радіозв'язку / Приступа В. // Людинознавчі студії : Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / ред. кол. Т. Біленко (голов. редактор) ; М. Чепіль, А. Федорович та ін. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 23. Педагогіка. – С. 189–201.

10. Професійна освіта : словник : [навч. посіб.] / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.

11. Рубинштейн, С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Просвещение, 1976. – 415 с.
12. Ряба, О. І. Місце дисциплін теоретико-економічного циклу в компетентнісній освіті / О. І. Ряба // Нова педагогічна думка : матер. X Міжнародної науково-методичної конференції “Європейський простір вищої освіти як основа розвитку суспільства знань”. – Рівне, 2012. – № 1. – Частина II. – С. 158–161.
13. Саюк, В. І. Розвиток економічної компетентності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації / В. І. Саюк // Вища освіта України. – К., 2006. – Т. 3. – С. 511–520.
14. Селевко, Г. К. Компетентности и их классификация / Г. К. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
15. Шпак, О. Т. Теорія та практика підготовки педагогічних кадрів до економічного виховання школярів у системі безперервної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О. Т. Шпак ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 34 с.
16. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
17. Ющенко, О. С. Економічна компетентність як складова соціальної компетентності особистості / О. С. Ющенко // Збірник наукових праць : обзорная информация / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань : [б. в.], 2007. – Ч. 2. – С. 245–250.
18. Ягупов, В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягупов, В. І. Свистун. – К. : Наукові записки, 2007. – Т. 71 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – С. 3–8.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Діденко О. В.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2013.

Левчук Н. П. Развитие экономической компетентности офицеров-пограничников в процессе профессиональной подготовки как педагогическая проблема

Статья посвящена исследованию проблематики развития экономической компетентности офицеров-пограничников в процессе профессиональной

подготовки. Обоснована сущность и структура экономической компетентности. Проанализировано состояние экономической подготовки офицеров-пограничников в современных условиях и определены основные педагогические условия по развитию их экономической компетентности.

Ключевые слова: компетентность, экономическая компетентность, офицер-пограничник, педагогические условия, профессиональная подготовка.

Levchuk N. P. Development of economic competence of officers-borderguards in the process of professional training as pedagogical problem

The article is devoted to examination of development of economic competence of officers-borderguards in the process of professional training. The essence and structure of economic competence have been substantiated. The state of economic training of officers-borderguards in modern conditions has been analyzed and principal pedagogical conditions of development of their economic competence have been determined.

Key words: competence, economic competence, officer-borderguard, professional training.